

Съвременната здравна утопия – парадоксалната невъзможност на здравото тяло днес

Симеон Кюркчиев

Резюме: Този текст коментира съвременните здравни утопии, предлагайки няколко основни линии на анализ по темата. Първо, проблематизира критически концепцията за здраве и явяващите се като „естествени“ мисловни форми, които я придружават, и демонстрира историчността на същите тези форми. Второ, изгражда типология, описваща съвременните здравни утопии (това е осъществено през работата на Жорж Кангилем върху понятията за *норма* и *патология*, но и философските разработки върху проблема за *утопията* на Карл Манхайм, Пол Рикъор и Райчо Пожарлиев). Трето, демонстрира тези утопии като функция на производството на *принадена стойност*, но и на *принадено наслаждение*, вплетени в една обща логика по създаване и възпроизвеждане на ексцес.

Ключови думи: здраве, утопия, нормално, патологично, принадлежна стойност, принадлежно наслаждение, ексцес, съвременност

Симеон Кюркчиев е социолог, главен асистент в катедра Обществени науки на Университета по архитектура, строителство и геодезия. Основните му интереси са свързани със социологическата диагностика на съвременността с фокус върху проблемите за психическото здраве и неврозите, психологическите експертизи и онтологията на субекта. e-mail: simeonkalinov@gmail.com

1. Двамата подхода към здравето

Ще започна с един пример, към който ще се върна впоследствие, и който ще служи като основа за по-нататъшното разгръщане на анализа. Става въпрос един от многото и различни продукти, обещаващи детоксикация на организма срещу скромна сума – в случая Детокси Файв, таблетки, 60 на брой, които за цената от 17.59 лв. обещават следното:

...натурален детоксикатор, подкрепящ функцията на имунната система и предпазващ клетките от вредното въздействие на свободните радикали. Човешкото тяло е в непрестанен контакт с всевъзможни замърсители – изгорели газове, цигарен дим, обработени храни, алкохол, лекарства, козметични продукти, пестициди, битова химия и други. ДетоксиФайв има специфични механизми за тяхното извеждане и неутрализиране. Всяка от натуралните съставки в продукта действа на различни органи и системи, подпомагайки цялостната детоксикация на организма“.¹

Мисленето за здравето е исторично – теза, която много успокоява ситуацията, доколкото настоящото мислене за здравето е в определени аспекти трагично, и ако настоящият анализ е успешен, надявам се той да демонстрира именно в какво се състои тази трагичност. Също така, ако мисленето за здравето е променящо се, контекстуално, това означава, че има мисления на здравето, които в самата си същина не позволяват реализирането на здравето такова, каквото мисленето си го мисли; които са вътрешно противоречиви и в крайна сметка утопични – целите, които гонят, са невъзможни за постигане в контекста, в който са изобретени като желани. Подобна ситуация ще се опитам да анализирам в настоящия текст.

Нека започнем отдалече – идеите за здраво тяло, за здраве въобще, за болест, патология и норма са, както казах, исторически обособени. Това означава, че не само начинът, по който се мислят болестта и здравето, но и практиките, които ги съпътстват, влизат в различни логикки, които са ориентирани спрямо крайните цели, които пък зависят от цялостната парадигма на разглеждане на здравето. В „Нормално и патологично“ Жорж Кангилям типологизира два основни подхода към здравето, които могат да се проследят исторически – онтологичен и динамичен. *Онтологичният* подход към болестта е ясен – организмът е вътрешното, хармоничното, до известна степен самодостатъчното и всичко

¹<https://sopharmacy.bg/botanic-detoxifive-60tabs.html> [Посетено:14.03.2019]

външно, което не би трябвало да е „вътре“, със самото си присъствие, със самото си съществуване не-на-мястото-си произвежда патология. Например „микробът“ или някоя магия, проклятие, миазма и т.н. Както казва Кангилям, „болестта влиза и излиза от човека като през врата“².

Динамичната идея за здравето и болестта е по-интересна – болестта не е толкова локализирана, а се мисли като нарушаване на хармонията, нарушаване на цялостното равновесие, което удържа самото тяло. Примери за такъв тип мислене на здравето са древногръцката медицина, която разбира болестта като разстройване на основни течности и тяхната контрастна динамика или понякога разстройване на собствените етически предписания, които не успяваме да следваме. Или пък древнокитайската медицина, която възприема болестта като нарушено равновесие на основната жизнена енергия „чи“ и т.н. Болестта в динамичен контекст е „навсякъде в човека и е изцяло от него. Външните условия са поводи, не причина“.³

Става ясно, че ако искаме да дефинираме здравето, ние не можем с академична честност да говорим за нещо, което е „близко до ума“, „нормално“ и „винаги валидно“, а по-скоро трябва да видим основанията, които поддържат валидността на нещо, което ни се явява като „ясно поначало“ и прави така, че то да не изглежда глупаво. С други думи, налага се да се откажем от една обща, обективна дефиниция на здравето и да приемем, че:

Само по отношение на динамичната полярност на живота могат да се квалифицират типове и функции като нормални. Ако съществуват биологични норми, то е защото животът, бидейки не само подчинение на средата, но и налагане на собствена среда, създава по този начин стойности не само в средата, но и в самия организъм. Това ние наричаме биологична нормативност.

*Патологичното състояние може да бъде наречено без абсурд нормално, доколкото изразява отношение към нормативността на живота. Но това нормално не може без абсурд да се нарече идентично с физиологичното нормално, тъй като се отнася за други норми. Ненормалното не е толкова поради липса на нормалност. Не съществува живот без норми за живот, а болестното състояние е все още определен начин на живот.*⁴

² Жорж Кангилям, *Нормално и патологично*, прев. Емил Калудиев, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1995, стр. 16.

³ Пак там, стр. 17.

⁴ Пак там, стр. 169.

Най-близкото, до което можем да стигнем по въпроса за здравето и болестта в обективно отношение, е, че нормалността е процесът на правене вътрешно от външно и обратното⁵, който процес се разпростира в определени граници, които улавят в себе си и „патологичното“; това означава, че и здравето, и патологичното са в границите на живеенето и оттам – нормални. Следователно, ако искаме по какъвто и да е начин да мерим настоящето и неговите идеи за здраве, първо трябва да анализираме и опишем настоящата дефиниция за здраве, „разумните предпоставки“, които се съдържат в нея и въобще съдържанията, които действат като основания за привидно априорните, но всъщност натурализирани като априорни знания за това какво е здраве и болест.

2. Здравето в контекста на съвременността

Съвременното отношение към здравето се изгражда върху противоречие, което може да се опише най-кратко така: как е възможно цялата критика към медицинското знание след 1960-те да произведе като ефект усилена грижа за здравето? Разбира се, една обяснителна линия е респонсбилизирането през прехвърлянето на биополитическите регулации върху отделния индивид; превръщането му в специфично рефлексивно същество, съсредоточено в изграждането на определена версия на себе си – версия, която действа през практики по самопознание и самоконтрол⁶. Но това е едно обяснение, което тук не бих искал да засягам отвъд споменаването му като валидно. По-интересно е да се проследи как критиката на медицината произвежда интерес към медицината; как критиката на психиатрията произвежда специфична грижа за собствената психика, че дори и как критиката на медикализирането на лудостта произвежда лудостта като желан феномен, особено в някои литературно-философски разработки след 1960-те. Ясно е, че критиката към медицинското и психиатрично знание⁷, положена в по-широката критика

⁵ Ако вътрешното е вторично на външното, ако вътрешното е „овътрешнена външност“, това не означава, че външното не е динамично. Всяко стабилизиране на вътрешност води до промяна на външността или казано накратко – всяко стабилизиране на *нещо* в/от средата изменя и средата. Това е междутериториална обмяна, която винаги действа двойко – прави вътрешност от външност, но и изменя външността, която впоследствие изменена, отново ще прави нова, различна вътрешност.

⁶ Nikolas Rose, *Inventing our Selves. Psychology, Power, and Personhood*. Cambridge University Press: 1998, 158.

⁷ Вж. Мишел Фуко, *История на лудостта в класическата епоха*, прев. Антоанета Колева. Плевен: ЕА, 1994.; Мишел Фуко, *Раждането на клиниката*, прев. Владимир Градев, Ирена Кръстева. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994.; както и Thomas Szasz, *The medicalization of everyday life*. New York: Syracuse University Press, 2007.

на научното знание въобще⁸, не участва единствено като разрушител на „обективизирани“ знания, но и като производител на нови. 1960-те и критиката към науката, медицината, психиатрията не водят до масово отдръпване от тези полета, а единствено до тяхното преструктуриране и до промяна на начина, по който те се възпроизвеждат и съответно на знанието, което произвеждат.

Една от основните промени, за които критиката на медицината през 1960-те допринася, е, типологично казано, преминаването от генерално онтологическа представа за болестта и здравето към динамична такава, поне на ниво потребление. Да, потребителите все още вярват във вирусите, но сякаш все повече се отдалечават от тази представа, за да се насочат към нещо ново – превенцията и свързаните с нея практики. Т.е. наблюдава се все по-голям зев между, да я наречем донякъде погрешно, „академичната“ представа за здравето и болестта и потребителската представа за това как да бъдем здрави. И това е лесно видимо през концепцията за имунитета. Ако за древните гърци течностите и тяхната контрастна динамика (топло-студено, сухо-влажно), а за китайците регулацията на „чи“ се явяват основен регулатор, който крепи динамично установеното здраве, в съвременността като такъв пункт се мисли имунитетът. Имунитетът е тази тайнствена сила, която поддържа организма здрав или го оставя да се разболее. И именно през имунитета този зев между потребителско и „академично“ знание за болестта е най-ясно видим. Имунологията е сложна наука, включително за самите имунолози, което прави контраста между потребителската употреба на „имунитет“ и научната идея за него толкова силен. Много добър пример за контраста в употребите може да се даде с испанския грип. Потребителската употреба на концепцията за имунитет е, че това са защитните сили на организма, които понякога са антитела, но по-често се мислят като цялостна подготвеност на организма да посреща лошото. Това означава, че колкото повече имунитет – толкова повече подготвеност, сила срещу лошото и оттам – здраве. Но нещата не са точно така. Например испанският грип, който от 1918 г. до 1920 г. убива повече от 50 милиона души⁹, е повалял хората със силен имунитет, оставяйки живи иначе типичните жертви на грипа – деца и възрастни хора. Всъщност този щам е предизвиквал

⁸ Вж. Томас Кун, *Структура на научните революции*, прев. Иванка Томова. София: Изток-Запад, 2016; (Кун, 2016; Пол Файерабенд, *Против метода*. Прев. Д. Гичева-Гочева. София: Наука и изкуство, 1996.

⁹ J. Taubenberger and David Morens. “1918 Influenza: The Mother of all Pandemics”. *Emerging Infectious Diseases*. 12(1) (2006), 15.

свърхреакция, която би могла да бъде предизвикана само при млад и здрав човек със силен имунитет и в крайна сметка тъкмо младите и здравите са умирали в агония, заради прекалено силната си имунна реакция.¹⁰

В този смисъл е ясно – има увеличаване на дистанцията между два типа знание за здравето, които оперират в настоящето, като и двата типа могат да се сведат до първоначалната типологизация – класическото, академичното, това, което е *pro* ваксините, парацетамола и антибиотиците, е онтологическият подход към болестта, който все повече отстъпва, поне на потребителско ниво, на динамичния вариант на мисленето на здравето – холистично, през цялостната подготвеност на организма за борба с лошото, което в крайна сметка, в по-крайните варианти на отказ от „академичната“ медицина, се мисли като самопричинено и оттам болестите наистина се превръщат единствено в личен проблем¹¹. И тук, въпреки че имам лични предпочитания, трябва да се подчертае, че става въпрос за два типа рационалност, които претендират за обективно знание, и че от интерес за този анализ е не кой е по-правилен, а по-скоро, какви са причините за раздалечаването, как функционират в съвременността и какви са възможните последствия от тази ситуация.

3. Съвременната здравна утопия

Бих искал да се върна назад и да се опитам да обясня защо тази съвременна ситуация произвежда здравни утопии и какво всъщност означава това.

Нека тръгнем от класическото разбиране за утопия на Карл Манхайм: „Утопично е съзнанието, което не се намира в съответствие със заобикалящото го битие“¹². Тази дефиниция би могла да свърши работа, ако не беше проблематизирането, което самият Манхайм внася. Той е първият, който разглежда понятията идеология и утопия като

¹⁰ По този проблем, който все още озадачава епидемиолозите и вирусолозите, виж Mark Humphries, “Paths of Infection: The First World War and the Origins of the 1918 Influenza Pandemic”. *War in History* 21(1) (2014): 59, както и J. Taubenberger and David Morens. “1918 Influenza”, 19-20.

¹¹ Превръщането на болестите единствено в личен проблем е многопластов процес. Например, когато болестите престават да бъдат медицински проблем в класическия смисъл – когато вече не са външни, произволни, а са плод на един вътрешен ред, който по някакъв начин е нарушен, те започват да се третираат като ефект на лична отговорност, на личните (не)решения, което в крайна сметка води до превръщането им в нещо, които трябва да бъде регулирано основно със собствени средства и по свое собствено усмотрение. Процесите по респонсибилизация наистина превръщат болестите в до голяма степен лично занимание – от разболяването, през диагнозата и лечението, чак до оздравяването, ако такова е възможно.

¹² Карл Манхайм, „Утопичното съзнание“, прев. Райчо Пожарлиев, *Критика и хуманизъм* 2 (1991), стр. 47.

съотнесени. Защо съотнесени? Защото и двете са насочени към някакво желано „друго“, което го няма в настоящето, и двете съдържат в себе си някаква чужди и „неадекватни“ спрямо битието идеи. Но разлика все пак има, тя е сериозна и се корени в начина на действие на двете понятия вътре в света. Идеологията е отнесеност отвъд, която въпреки това би могла да пусне идеите си в обращение и така да обслужва съществуващия ред. Утопиите от друга страна са:

...винаги осъзнати контраверсии на битието. Те съзнателно ревизират съществуващия порядък и предлагат алтернативи най-често отнесени към друго време и социално пространство¹³.

Т.е. целта на утопията не е бавно променяне на света, нито скрито обслужване на настоящия ред, а тоталното му преобръщане, залогът е цялостен и затова „...в рамките на определено социално статукво за утопия се счита всичко, което принципно не може да се осъществи“¹⁴.

Тези дефиниции напълно прекъснаха първоначалния ми стремеж да демонстрирам съвременното отношение към здравето като утопично по простата причина, че голяма част от съвременните представи за здравето и болестта са обвързани с практики и оттам – те са директни намеси в съществуващия ред, т.е. отношението към здравето е по-близо до идеология, отколкото до утопия, поне спрямо тези дефиниции. Това подежда силно демотивиращо на първоначалния замисъл, до момента, в който друг автор насочи към възможно излизане от ситуацията, излизане, което няма да е просто измъкване, а обратното – ще усилва възможностите на анализа:

Предложението ми е да се отиде отвъд тематичното съдържание на утопията към нейната функционална структура, като се започне от идейното ядро на никъде-то. То се съдържа в думата „утопия“ и в описанията на Томас Мор: място, което не съществува на истинско място, град-призрак, река без вода, княз без народ и т.н. Трябва да се подчертае ползата от тази особена извънтериториалност. От това „не-място“ може да се хвърли поглед отвън към нашата действителност, която внезапно започва да изглежда странна и в която вече нищо не може да се приеме за дадено. Сега полето на възможното е отворено отвъд полето на действителното. Следователно това е поле за алтернативни начини на живот¹⁵.

¹³ Райчо Пожарлиев. „Прояснено ли е социологически познанието за утопиите?“, *Критика и хуманизъм* 2 (1991), стр. 47.

¹⁴ Пак там, стр. 47.

¹⁵ Пол Рикъор, „Лекции за идеологията и утопията“, прев. Боряна Кацарска, *Критика и хуманизъм* 2 (1991), стр. 79.

Рикьор казва, че утопичното е тази извънтериториалност, която би могла да даде поглед върху нашата териториалност и оттам – да предизвика поле за „алтернативни начини на живот“. Това позволява самата утопия също да бъде мислена като намесваща се в настоящето битие през своята невъзможност. Тъкмо като такива разглеждам съвременните здравни утопии – като идеи, цели, мечти, които произвеждат ефекти в настоящето именно през собствената си невъзможност за реализация, през опита за невъзможното им достигане.

Идеално-типично, утопията за здраве, за която говоря, поне на потребителско ниво (което в случая ме интересува) може да се опише така: човешкото същество е *естествено* здраво, тялото ни е *естествено* здраво и това, което трябва да прави, е да се борим за възстановяването на това *естествено* състояние. И тук критиката на 1960-те си личи в нейните следствия най-силно. Критиката на медицината, психиатрията и въобще – на знанието и техниката като човешки продължения, довежда до изграждане на утопията за идеалната комуникация между човек и природа, комуникация, която няма да бъде възпрепятствана от ваксини, технология, хапчета и т.н. И именно тази връзка – тяло-природа, и бленуваното „здраве“, което се мисли като пряко следствие от тази чиста връзка, е може би най-точното описание на съвременната здравна утопия. Защо утопия? Защото достигането ѝ не изисква единствено снемане на сегашния ред, но и снемане на една от основните принципи на човешкото – да опосредява връзката си с природата, а впоследствие да осъзнае природата именно като процеса по опосредяване на връзката си с природата¹⁶. Въпреки че изисква такова невъзможно снемане, то все пак произвежда ефекти в настоящата реалност, ефекти, които откъм първоначално заявената претенция са забавни – приложения за връщане към природата, отвари/чайчета¹⁷ с натурални съставки в аптеката, медитации със звуци на поточета, идващи от смартфона, и разбира се, първоначално дадения пример за Детокси Файв.

¹⁶ Тук, докато критически снемам различни визии за човешкото и природното, които се практикуват в съвремението, почти скрито извършвам нещо много опасно – въвеждане на собствена нормативност, прикрита зад критическия опит. В тази ситуация единственото, което мога да направя, е да отбележа тази често случваща се хитрина и да демонстрирам възможно най-базово основанията си за тази нормативност през следния цитат на Никълъс Роуз: „Човешкото същество – това е съществото, чиято онтология е историята“ (Nikolas Rose, *Inventing our Selves*, 25).

¹⁷ В България „чай“ се използва за означаване и на отвари, които не са направени единствено от чаен храст. Това е и причината да ги слагам с наклонена черта.

4. Между принадлежната стойност и принадлежното наслаждение

Основният въпрос, може би най-интересен от социологическа перспектива, е откъде идва цялото това нещо. Как се е стабилизирал този тип отнасяне към себе си и съответното производство на блага, които целят да опосредят тази специфична грижа за себе си? Нека за тази цел се насочим към производството. На пръв поглед производството на продукти, които са насочени към здравето, е отново разделено. От една страна, имаме обслужването на академичната онтологична представа за здравето – ваксините, парацетамолът, антибиотиците и т.н. Въпреки че все повече се избягват от потребителите¹⁸, те все още удържат силни нива на производство. Интересна е обаче другата връзка – желанието за Детокси Файв и произвеждането на Детокси Файв. Класическият вариант на критика тук би изглеждал така: един предприемач с помощта на маркетингози създава желанието за Детокси Файв и впоследствие го насажда в нищо неподозиращия потребител. Но тук искам да демонстрирам една различна интерпретация за това какво се случва. Тезата ми, предварително и накратко, е следната: употребата и производството на Детокси Файв влизат в една и съща логика и са задвижени от една и съща причина – това, което, следвайки Лакан, а впоследствие и работата на Жижек, можем да обозначим като сходство между *принадена стойност* и *принадено наслаждение*.

Искам да покажа, че купувачът и производителят на Детокси Файв участват в една и съща логика, която просто произвежда различни вариации на основната мотивация, която движи и купуването, и продаването – получаването на принадлежна стойност, ако говорим за производителя, получаването на принадлежно наслаждение, ако говорим за потребителя, или просто „ексцес“, ако искаме да съкратим. В този смисъл съвременната утопия на здравето, с всичките си участници и практики, е *вплетена в една обща логика по*

¹⁸ Разбира се не се избягват навсякъде, а където се избягват – невинаги е по еднаква причина, с еднакъв интензитет и т.н. Проблемът на типологизирането е, че винаги е в някакъв смисъл грешно, но тази грешна форма на мислене е понякога нужна, за да произведе най-малкото опит за правилно разбиране.

*придобиване и възпроизвеждане на ексцес, чиято единствена цел е повторното пускане в обращение на този ексцес, за да се множи така до безкрай*¹⁹.

Тук едно кратко отклонение: един от основните проблеми на всяка лява критика (а и често моята лява критика) се случва в момента, в който се стига до капитала. Често капиталът се използва като метафора, като обяснителен механизъм за нещата, които се случват, като всъщност целият проблем е да се обясни как капиталът се случва, каква е силата, която го задвижва и по какъв начин тази сила се позиционира спрямо останалия свят. И въобще, кое е това нещо, което задвижва цялата машинария? Само ако това се обясни, би могло да се види, че не само производителят, но и потребителят, че дори и този, който ги гледа от страни, са свързани в логиката на един тип желание, което се явява най-външната и абстрактна точка, която помества всичко останало.

За да се проследи това внимателно обаче, тук трябва да въведе малко контекст. Съвременната управляемост, която се практикува през индивидуална свобода и респонсибилизация, успява, дори в самите критически анализи, да прикрие колективната връзка, скритите връзки на мен с другия, в случая на потребителя и производителя на Детокси Файв. Често критическите анализи приоритизират последния, т.е. производителя, като „умния“, този, който произвежда и продукта, и желанието за него. Приоритизира се маркетингът пред потреблението, предлагането пред търсенето. Тук искам да оспоря това виждане и да покажа как в настоящето и производителят, и потребителят участват в един и същ задвижващ процес – процесът на производство на принадлезна стойност, който не може да бъде сведен до извличане на печалба, защото по-скоро има характера на допълнителност. Т.е. не печалбата ще е основният мотив за действието, а самото желание за още, което, прикрито зад вярата, че достигането на целта ще успокои и самото желание, не спира да произвежда принадлезна стойност.

Основната теза е следната – капиталът има за основна функция предаването на желание, което, прикрито като желание към нещо, всъщност обслужва единственото,

¹⁹ По същия начин, по който капиталът работи – през превръщането на движението в самоцел: „Простото стоково обращение – продажбата с цел да се купи – служи като средство за постигане на краен резултат, лежащ въвн от обращението – присвояване на потребителни стойности, задоволяване на потребности. Напротив, обращението на парите като капитал е самоцел, тъй като нарастването на стойността се осъществява само в пределите на това постоянно подновявано движение. Поради това движението на капитала е безгранично.“ – вж. Карл Маркс, *Човекът и бъдещето*, София: Изток–Запад, 2013, стр. 387.

което може да го поддържа жив – производство на принадлезна стойност, на ексцес и последвалото ѝ впускане в повторно обращение, за да произведе още. Капитализмът в основата си е импулс, който цели да гарантира движението, да гарантира принадлезната стойност – всичко това прикрито зад неща от втори порядък като желанието за предприемачество, иновативност, забогатяване, но и както ще видим – желанието за грижа за себе си. Но тази теза е проблемна, най-малкото защото, както казва Жижек, „...няма метаезик, който да позволява да преведем логиката на господството в капиталистическо възпроизводство-чрез-излишък или обратното.“²⁰ Задачата да изработим такъв език, е наистина трудна и засяга сложни теми като тази за собствените ни епистемологични основания. Но този проблем е невъзможен за решение в този текст, затова остава само като споменаване. Това, което искам да покажа сега, е какво всъщност е общото между потребителя на здраве и производителя на здраве – между човека, който произвежда Детокси Файв, и човека, който си го купува, и оттам – как съвременната здравна утопия ще се окаже това външно, което ще задвижи и свърже всички точки на производство.

На първо място – защо говорим за принадлезна стойност, особено когато става въпрос за потребителя, а не за производителя? Принадената стойност, при Маркс, е допълнителната стойност, която работникът може да произведе, превишавайки стойността на собствените си средства за живот²¹, т.е. странното състояние да създаваш стойност, превишаваща стойността на твоя собствен труд. Маркс изрично заявява, че производството на принадлезна стойност през принадлежен труд не е единствено капиталистическо случване, а по-скоро, че режимът, в който е впрегнато при капиталистическата форма на производство, е специфичен, антагонистичен²². За да се случи това превишаване в контекста на капиталистическата форма на производство, трябва да съществува опосредяването, което регулира самото превишаване – трябва да го има капиталиста, трябва да го има работния ден, т.е. трябва да ги има отношенията, които поместват „капиталист“, „работник“ и „работен ден“ в един привидно хармоничен режим. Специфично за капиталистическото регулиране на принадлезната стойност е използването ѝ

²⁰ Славой Жижек, *Паралакс*, прев. Еньо Стоянов. София: Алтера, 2015, стр. 597.

²¹ Карл Маркс, *Човекът и бъдещето, Степента на експлоатация на работната сила*. София: Изток-Запад, 2013, стр. 422-423.

²² Карл Маркс, „Човекът и бъдещето“, *Царството на свободата започва там, където преставя трудът, диктуван от нуждата за външна целесъобразност*. София: Изток-Запад, 2013, стр. 182.

като средство за разширяване – тя е средство за разширение на самата система, която обхваща и регулира производството на принадлежна стойност, средство за оцеляване на капиталистическия начин на производство през самото му неприключващо разширяване.

И тук може да се надгради – когато се казва, че капиталът е движението от желание, мисля, че се има предвид не желанието на капиталиста да прави пари, дори не желанието му да присвоява богатства, а по-скоро абстрактното желание, което се прилепва към всичко и към всички, абстрактното желание да се произвежда принадлежна стойност въобще, принадлежната стойност, вметена в логиката на капиталистическото регулиране на принадлежната стойност – а именно, да се произвежда ексцес с цел самоцелно разширяване.

Ако Маркс е прав – ако принадлежният труд и производството на принадлежна стойност са принципно иманентни на капиталистическия труд, то остава да се заключи, че капитализмът е този режим, който не само впряга тази иманентна за труда характеристика в определени производствени отношения, но и я скача с определен тип желание без обект, почти obsesивно желание за „още“, което да гарантира производство в името на самото производство.

През примера на Детокси Файв би могло най-ясно да се види как здравните утопии оперират в същата тази логика на произвеждане на принадлежна стойност във формата на ексцес – понеже принадлежната стойност е непрестанно движение към допълнителност, движение, задвижено от желание, тя е устроена като обект на желание в лаканианския смисъл – пътуването, движението постоянно произвежда желание за още пътуване, за още движение, доколкото всяко пристигане се придружава с изчезване на мястото на пристигане.²³ При производителя проблемът за принадлежната стойност е донякъде ясен –

²³ Всъщност тук трябва да се признае, че Жижек въвежда много по-внимателен и фин анализ, като разделя *желание* и *нагон*. Основното, което посочва като задвижващо капитала, е нагонът (а не желанието, както тук се опитвам да демонстрирам): „желанието е основано на конститутивната за него липса, докато нагонът кръжи около дупка, зев в порядъка на битието... Нагонът е присъщ на капитализма на едно по-фундаментално, системно равнище; нагонът е онова, което задвижва цялата капиталистическа машина, той е безличната принуда за задействане на безкрайното кръгово движение на разгърнато себевъзпроизводство.“ (Жижек, 2015: 130-131) От това проблематизиране на желание и нагон следва и това, че при „objet petit a като обектна причина на *желанието* имаме обект, който е изначално изгубен, който съвпада със своята загуба, който възниква като загуба, докато в случая с objet petit a като обект на нагона „обектът“ е директно самата загуба – в прехода от желание към нагон преминаваме от *изгубен обект* към *самата загуба като обект*. Говорейки за странното движение, наречено „нагон“, не е водено от „невъзможното“ търсене на изгубения обект; то е *тласък да се задейства самата загуба – зевът, разцеплението, разстоянието – директно*.“ (Жижек 2015: 132-133).

извлича от работниците каквото може, принадлежната стойност позволява печалба, която впоследствие ще се възпроизведе под формата на по-хубави и нови хапчета – например Детокси Сикс или Детокси Севън. Интересно е при купувача – къде тук е произвеждането на принадлежна стойност?

В „Неврозата като интериоризация, неврозата като остатък“²⁴, се опитам да покажа как и защо следването на компулсията, противно на желанието и интуицията на страдащия, не успокоява обсеията, а точно обратното – затвърждава я. Това не е случайно, механизмът на тревожните разстройства е сякаш огледално проявление на самия капитализъм, подсказка за начина, по който на най-абстрактно ниво работят нещата. В случая с купувача на Детокси Файв действието е сходно. Както казах по-горе, за да се произведе принадлежна стойност във формата на ексцес, трябва да съществуват специфичните отношения, които позволяват нещото да се самовъзпроизведе в излишък някак уж естествено. Тези отношения се явяват самата ситуация на потребление, която е следната: имаме утопията на здравето тяло, тялото, което е свързано с природата, тази връзка постоянно се губи, постоянно е заплашена и затова трябва да я поддържаме с някакви практики на потребление. Здравото тяло е нещото, което не е тук, нещото, което е отвъд настоящото битие, но следвайки предположението на Рикъор, – то е утопията, която позволява да видим границите на собственото си битие и така да пожелаем още. Всеки един продукт, всяко чайче/отвара, всеки семинар за специално дишане се явява като желана цел, привидно достижима, но обективно недостижима, и всички събития, случващи се в процеса на потребление, в опита да достигнем обещаното на опаковката, обещаното от водещите семинара, са самото производство на *принадено наслаждение*, което успява да захрани и задвижи цялата машинария на капитала от страна на потребителя. Принаденото наслаждение е наслаждението, което получаваме от самия път, от самото движение; от малките успехи, които са винаги недостатъчни, но пък мотивиращи да продължим; от неуспехите, които са чести, но ни мотивират да опитаме нещо друго, нещо ново; от микропобедите, които сякаш обещават още по-големи победи,

В този текст все пак оставам на равнището на желанието, доколкото то сякаш единствено позволява толкова ясно да се открие моментът, в който пристигането при обекта на желание се оказва самото негово изплъзване и появяването му отново в далечината.

²⁴ Симеон Кюркчиев, „Неврозата като интериоризация, неврозата като остатък“. *Излишното*, сп. *Пирон*, бр.16 (2018)

само ако останем дисциплинирани и опитваме пак; от негодите, провалите, но и верите, че „следващия път ще е по-добре“, стига да продължим да упорстваме; въобще, от всички случвания, които действат като реле за желание всеки път, когато се случи някакво микросъбитие – спънка, разочарование, но и малък успех, частично изпълнено обещание по пътя към невъзможното обещание на опаковката на чайчето и невъзможните обещания за спокоен живот след тридневен семинар за 400 лева. Всъщност никой не иска чайчето да действа перфектно и да изпълнява 100% това, което обещава – това би спряло движението. Чайчето ще проработи, но малко – после ще пробвам друго. Семинарът за духовно развитие също ще ми помогне малко – точно толкова, че да искам да продължа с моето развитие. Селфхелп книгата ще ми помогне точно толкова, че да създаде желание в мен за още помощ, за още книги, за още развитие.

Някой би попитал – ами, ако чайчето подедържа? Или пък, ако Детокси Файв наистина детоксикира изцяло? Това е невъзможно по простата причина, че действието му зависи от отношенията, в които е произведено, а те залагат в себе си възможността за продължение на производството и продължение на продуцирането на принадлезна стойност. И това в случая е лесно да се подсигури, доколкото желанието за производство на хапчето и бленуваното му действие, това, което хапчето обещава да направи, от една страна, и истинските му възможности, от друга, са разделени от един онтологичен зев. Този зев поддържа утопията и оттам – всички обещания в хапчето, но също така поддържа реалното хапче и неговата крайно лимитирана възможност, която действа единствено като спусък за още и още. Хапчето Детокси Файв е произведено с поглед отвъд, поглед към утопията, но от тази утопия хапчето може да изведе единствено език под формата на обещание, обещание, което по начало е неосъществимо, доколкото онтологичният зев не позволява това. И тук не става въпрос за това, че производителите лъжат или че хапчето е направено от стрит магданоз – това са неща, които нямат особено значение, това, което има значение, е тази връзка, която е направена, но и която иманентно не позволява реализация на утопията. Връзката, която показва как производството сякаш протяга ръка към продукт, който е невъзможен, но утопичната представа (именно като функция на една извънтериториалност, която позволява да видим границите на нашата териториалност) го прави езиково и частично възможен, възможен именно като нещо винаги недостатъчно, нецяло, недовършено спрямо първоначалната идея и оттам – как самата невъзможност на

крайния продукт се превръща в основание за неспиращото произвеждане на принадлежна стойност.

Надявам се става ясно как утопия, принадлежна стойност, принадлежно наслаждение и капитал влизат в отношение. Утопията е това външно, което именно в своята невъзможност позволява погледа и осъзнаването на нашите граници и оттам задвижва капитала в посока, която е невъзможна, онтологично невъзможна за достигане, но пътят дотам е безкраен и възможен, и това е всъщност нужното – безкрайно достигане, без реално пристигане. Утопията на здравето е идеален пример за цялата свързаност в акта на произвеждане на ексцес и общата логика, в която и производител, и потребител влизат – няма по-умен, няма направляващ и направляван, има единствено обща логика на производство на принадлежна стойност, в която всеки участва – кой с принадлежна стойност от труда, кой с принадлежна стойност от наслаждението.

В крайна сметка съвременната здравна утопия участва в задвижването, прави съвременното динамично, именно през абсолютната другост, която самата утопия удържа. Благодарение на невъзможното ѝ обещание се осъществяват практики, които са сякаш винаги близо до целта, но реално са обречени да се доближават вечно до тази цел, без никога да я достигат – подобно на ротативките, които имитират подредба, която е „близо“ до джакпота, за да продължиш да наливаш пари, „грижата“ за обещаното здраве, движението към здравната утопия е вечно и по начало непостижимо. Никой никога няма да се изчисти от цигарения дим, не изцяло, но борбата ще е вечна; никой никога няма да се освободи от всички радикали в тялото си, но детоксикирането ще е вечно; никой никога няма да постигне духовно съвършенство и самопознание, но семинарите ще са вечни.

Може би тук е уместно да предложи някакъв критически вариант за излизане от тази ситуация, който мисля, че ще се сведе до едно просто решение – изграждането на един умерен аскетизъм по отношение на здравните ни практики. Този аскетизъм би могъл да се разбира като един обикновен регрес към това, което съвременната (потребителска) грижа за себе си критикува – отношението към болестта като нещо външно, като нещо, което може да се изреже, като нещо, което не е свързано с начина ни на живот. Ще повтора отново, не става въпрос за това кое обективно е по-правилно, кой тип медицинско знание има повече ефект. Критическият залог тук е как да се отърсим от едни отношения,

които са иманентно обречени да произвеждат ексцес, да ни карат да произвеждаме ексцес, а и оттам – да ставаме ексцес, да ставаме хипохондрични и тревожни. Въпросът е как да станем скучни, как да не произвеждаме ексцес, как да не произвеждаме принадлезна стойност в този ѝ режим на реализация. Най-простият начин е през оттегляне от грижата, което всъщност въобще не е толкова просто, колкото изглежда, защото тази грижа е скачена към собствената ни любов към себе си и съвременните императиви за грижа за това себе си. В този смисъл крайният вариант на критическото действие минава през аскеза към практиките, което достига до един вид аскеза от себе си и води до нуждата от изграждане и стабилизиране на една донякъде нова концепция за себе си – може би не толкова съсредоточена в здравето и дълголетието, колкото в смисъла и качеството. Това би обърнало погледа и би се оказало, че дори пушенето, този архивраг на съвременната субективност, може да се мисли като нещо хубаво, когато помага за творене на музика, например. Този поглед е възможен, той няма да е ефект на някакво мащабно осъзнаване или на разтърсващ катарзис, а би бил ефект на една борба за овладяване на определени режими, които регулират, подсказват, насочват погледа и разума. Тези режими могат да бъдат променяни и борени, понякога не агресивно, а единствено с отдръпване – както казах, с аскеза.

Библиография:

- Жижек, Славой. *Паралакс*. Прев. Еньо Стоянов. София: Алтера, 2015.
- Кангилем, Жорж. *Нормално и патологично*. прев. Емил Калудиев София: УИ „Св. Климент Охридски“. 1995
- Кун, Томас. *Структура на научните революции*. Прев. Иванка Томова. София: Изток-Запад, 2016.
- Кюркчиев, Симеон. „Неврозата като интериоризация, неврозата като остатък“. *Излишното, сп. Пирон*, 16 (2018).
- Манхайм, Карл. „Утопичното съзнание“. Прев. Райчо Пожарлиев, *Критика и хуманизъм* 2 (1991): 47-58
- Маркс, Карл. „Всеобщата формула на капитала“. *Човекът и бъдещето*, София: Изток–Запад, 2013.
- Маркс, Карл. „Степента на експлоатация на работната сила “. *Човекът и бъдещето*. София: Изток Запад, 2013.
- Маркс, Карл. „Царството на свободата започва там, където престава трудът, диктуван от нужда и външна целесъобразност“, *Човекът и бъдещето*. София: Изток Запад, 2013.
- Пожарлиев, Райчо. „Прояснено ли е социологически познанието за утопиите?“, *Критика и хуманизъм* 2 (1991): 59-65.
- Рикьор, Пол. „Лекции за идеологията и утопията“. Прев. Боряна Кацарска, *Критика и хуманизъм* 2 (1991), 67-80.
- Файерабенд, Пол. *Против метода*. Прев. Д. Гичева-Гочева. София: Наука и изкуство, 1996.
- Фуко, Мишел. *История на лудостта в класическата епоха*. Прев. Антоанета Колева. Плевен: ЕА, 1994а.
- Фуко, Мишел. *Раждането на клиниката*. Прев. Владимир Градев, Ирена Кръстева. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994б.
- Humphries, Mark. “Paths of Infection: The First World War and the Origins of the 1918 Influenza Pandemic”. *War in History* 21(1) (2014): 55-81.

Rose, Nikolas. *Inventing our Selves. Psychology, Power, and Personhood*. Cambridge University Press, 1998.

Szasz, Thomas. *The medicalization of everyday life*. New York: Syracuse University Press, 2007.

Taubenberger, J., David Morens. "1918 Influenza: The Mother of all Pandemics". *Emerging Infectious Diseases*. 12(1) (2006): 15-22.